

H O N O R É D E B A L Z A C

Gobseck

Een novelle uit La Comédie humaine

1830

Biografie

Honoré de Balzac (1799–1850)

Honoré de Balzac werd geboren op 20 mei 1799 in Tours, als zoon van een ambtenaar die zichzelf voor een telg van de oude adel hield. De "de" in zijn naam was een zelftoevoeging — kenmerkend voor een man die zijn hele leven naar grandeur streefde en die zijn leven lang op de rand van faillissement balanceerde. Hij studeerde rechten in Parijs, werkte enkele jaren op een notariskantoor, en besloot toen schrijver te worden. Zijn vader gaf hem twee jaar en een klein appartement. Het werd een levenslange obsessie.

De vroege jaren waren een ramp. Balzac schreef romans onder pseudoniem, begon een drukkerij die failliet ging, een gieterij die failliet ging, een krant die failliet ging. Hij maakte schulden die hij nooit volledig zou aflossen. Maar hij schreef. Hij schreef met een onmenselijke energie — soms achttien uur per dag, op sterke koffie, in een monnikshabijt aan zijn bureau. Hij corrigeerde zijn drukproeven zo uitvoerig dat de drukkers hem vervloekten en hem extra rekenden.

In 1829 verscheen *Les Chouans*, het eerste boek dat hij onder zijn eigen naam publiceerde. Het was het begin. In de jaren die volgden ontwikkelde Balzac het plan voor zijn levenwerk: *La Comédie humaine*, een encyclopedische roman-cyclus die de hele Franse samenleving zou omspannen. Meer dan negentig romans en verhalen, met terugkerende personages die door de boeken heen bewegen als figuren in een stad. *Gobseck*, geschreven in 1830 en later herzien, behoort tot de vroegste en meest compacte meesterwerken van die cyclus.

Gobseck stond niet alleen. Dezelfde woekeraar duikt op in *Père Goriot* (1835), in *César Birotteau* (1837), in andere delen van de *Comédie*. Balzacs personages leven voort na hun eigen verhaal. Ze hebben een adres, een leeftijd, een verleden. Ze kennen elkaar. De cyclus is een stad, en *Gobseck* is een van haar gevaarlijkste bewoners.

Balzac stierf op 18 augustus 1850 in Parijs, vijf maanden na zijn huwelijk met de Poolse gravin Hanska, op wie hij twintig jaar had gewacht. Hij was eenenvijftig jaar oud. Victor Hugo sprak bij zijn graf. "Zijn naam," zei Hugo, "zal voortleven in de stralen van de sterren." *La Comédie humaine* telt meer dan tweeduizend personages. Zij leven nog steeds.

— *De redactie*

Voorwoord

Gobseck verscheen voor het eerst in 1830, in de *Revue de Paris*, onder de titel *Les Dangers de l'inconduite* — een moraliserende titel die Balzac later liet vallen. De definitieve versie, aanzienlijk herzien en uitgebreid, verscheen in 1835 als onderdeel van *La Comédie humaine*. De naam Gobseck bleef — en werd een woord. In het Frans betekent "gobseck" vandaag nog altijd een woekeraar, iemand die op geld zit als een pad op een steen.

De structuur is listig. We bevinden ons in de salon van de vicomtesse de Grandlieu. Een procureur, Derville, vertelt het verhaal van Gobseck om de dochter des huizes te overtuigen dat de jonge graaf de Restaud een eerbare partij is. Het verhaal wordt dus verteld als een pleidooi, door een man die zelf ook zijn belangen heeft. Die dubbele bodem — verhaal binnen verhaal, verteller met een agenda — is typisch Balzac.

Gobseck zelf is een van de grote creaties van de negentiende-eeuwse literatuur. Hij is oud, geel, onbeweeglijk als een standbeeld, rijk als een God en even onverschillig. Hij is woekeraar — maar ook filosoof. In zijn monologen over geld, macht en menselijke zwakte zegt hij

dingen die Balzac zelf geloofde: dat geld de enige echte macht is, dat wie het bezit de vrijheid heeft die anderen missen, dat alle menselijke hartstochten zich vroeg of laat laten herleiden tot het verlangen naar controle.

Maar Gobseck is ook een waarschuwing. Zijn einde is niet triomfantelijk. De man die zijn hele leven goud heeft opgestapeld, sterft omgeven door bedervende waren, rotte kazen, vergaan wild — de geschenken die zijn schuldenaars hem brachten en die hij weigerde te verkopen omdat de prijs hem niet beviel. Het goud dat alles moest zijn, heeft hem van alles beroofd. Balzac bewondert Gobseck en veroordeelt hem in dezelfde ademtocht. Dat is zijn kracht als moralist: hij kiest nooit.

— *De redactie*

Opdracht

Aan Monsieur le Baron Barchou de Penboën

Onder alle leerlingen van Vendôme zijn wij, meen ik, de enigen die elkaar later in de letteren zijn tegengekomen — wij die al filosofie bedreven toen we eigenlijk nog maar De viris moesten stampen! Hier is het boek waaraan ik werkte toen we elkaar weerzagen, terwijl jij je prachtige studies over de Duitse filosofie schreef. Zo zijn we allebei trouw gebleven aan onze roeping. Je zult ongetwijfeld evenveel plezier beleven aan het zien van je naam hier als ik had toen ik hem opschreef,

Je oude schoolkameraad,

DE BALZAC

1840

Gobseck

Honoré de Balzac

Om één uur 's nachts, in de winter van 1829 op 1830, zaten er nog twee mensen die niet tot de familie behoorden in de salon van de vicomtesse de Grandlieu. Een knappe jongeman stond op zodra de pendule sloeg. Toen het rijtuig in de binnenplaats ratelde, zag de vicomtesse alleen nog haar broer en een vriend des huizes die hun kaartje afmaakten. Ze liep naar haar dochter, die bij de haard stond en schijnbaar een lithofanie-schermpje bekeek, maar zo gespannen luisterde naar het weggrijden van het cabriolet dat de ongerustheid van haar moeder maar al te gerechtvaardigd leek.

-- Camille, als je doorgaat met de jonge graaf de Restaud te ontvangen zoals je vanavond hebt gedaan, dwing je me hem de deur te wijzen. Luister, kind, als je enig vertrouwen hebt in mijn genegenheid, laat me je dan de weg wijzen. Op je zeventiende kun je de toekomst niet overzien, noch het verleden, noch wat de wereld van je verwacht. Ik zeg je maar één ding. Monsieur de Restaud

heeft een moeder die fortuinen verslindt, een vrouw van lage komaf, een juffrouw Goriot die vroeger veel stof heeft doen opwaaien. Ze heeft haar vader zo schandelijk behandeld dat ze zo'n uitstekende zoon eigenlijk niet verdient. De jonge graaf aanbidt haar en ondersteunt haar met een kinderlijke piëteit die alle lof verdient; vooral over zijn broer en zus waakt hij met de grootst mogelijke zorg. Hoe bewonderenswaardig dat gedrag ook is, voegde de vicomtesse er met een fijntjes lachje aan toe, zolang die moeder leeft, zal geen enkele familie zonder beven de toekomst en het vermogen van een dochter aan die kleine Restaud toevertrouwen.

-- Ik ving een paar woorden op die me doen verlangen tussen u en mademoiselle de Grandlieu in te grijpen, riep de huisvriend uit. -- Ik heb gewonnen, meneer de graaf, zei hij tegen zijn tegenstander. Ik laat u in de steek om uw nichtje te hulp te schieten.

-- Dat noemt men oren van een procureur hebben, riep de vicomtesse. Mijn beste Derville, hoe kon u verstaan wat ik Camille zo zacht toefluisterde?

-- Ik las het in uw ogen, antwoordde Derville terwijl hij plaatsnam in een leunstoel bij de haard.

De oom ging naast zijn nichtje zitten, en madame de Grandlieu nam plaats op een poef tussen haar dochter en Derville.

-- Het wordt tijd, madame de vicomtesse, dat ik u een verhaal vertel waardoor u uw oordeel over het vermogen van graaf Ernest de Restaud zult herzien.

-- Een verhaal! riep Camille. Begin dan vlug, meneer.

Derville wierp madame de Grandlieu een blik toe die haar duidelijk maakte hoezeer dit relaas haar persoonlijk zou raken. Door haar rijkdom en de ouderdom van haar naam behoorde de vicomtesse tot de opmerkelijkste vrouwen van het faubourg Saint-Germain. Dat een Parijse procureur zo vertrouwelijk met haar kon spreken en zich in haar huis zo vrijpostig gedroeg, leek misschien vreemd, maar was gemakkelijk te verklaren. Madame de Grandlieu was met de koninklijke familie teruggekeerd en had aanvankelijk in Parijs slechts geleefd van de ondersteuning die Lodewijk XVIII haar toekende uit de civiele lijst -- een ondraaglijke toestand. Derville had vormfouten ontdekt in de verkoop die de Republiek ooit had gedaan van het hôtel de Grandlieu en had beweerd dat het aan de vicomtesse moest worden teruggegeven. Hij voerde het proces op basis van een vast honorarium en won het. Bemoedigd door dit succes wist hij van een of ander hospitaal de teruggave van het woud van Grandlieu af te troggelen. Vervolgens liet hij nog aandelen in het kanaal van Orléans en enkele belangrijke onroerende goederen terugvorderen die de keizer als bruidsschat aan openbare instellingen had

geschonken. Dankzij de behendigheid van de jonge procureur was het vermogen van madame de Grandlieu, toen de wet op de schadeloosstelling enorme bedragen opleverde, gestegen tot een jaarinkomen van ongeveer zestigduizend frank. Een man van onkreukbare eerlijkheid, geleerd, bescheiden en beminnelijk, werd de procureur toen een vriend des huizes. Hoewel zijn optreden jegens de vicomtesse hem de achting en de cliëntèle van de beste huizen van het faubourg had bezorgd, maakte hij nooit misbruik van die gunst zoals een eerzuchtig man zou hebben gedaan. Hij wees de voorstellen van de vicomtesse af die hem zijn ambt wilde laten verkopen om hem in de magistratuur te lanceren, waar hij met zijn connecties razendsnel carrière zou hebben gemaakt. Behalve in het hôtel de Grandlieu, waar hij soms een avond doorbracht, kwam hij in de wereld alleen om zijn relaties warm te houden. Hij mocht zich gelukkig prijzen dat zijn toewijding aan madame de Grandlieu zijn talenten in het licht had gesteld; anders zou zijn kantoor zijn verkommerd. Derville had niet het hart van een procureur.

Sinds graaf Ernest de Restaud bij de vicomtesse over de vloer kwam en Derville de genegenheid van Camille voor die jongeman had opgemerkt, was hij bij madame de Grandlieu even vaak te vinden als een dandy van de Chaussée-d'Antin die pas toegang had gekregen tot de kringen van het voorname faubourg. Enkele dagen eerder